

Yeni Maliye Yaklaşımları Işığında Kamu Maliyesine Yeni Anlayış: Pazarlamacı Devlet

Timur Türgay

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Çanakkale

Özet

Geleneksel ve yeni maliye yaklaşımlarının devletin ekonomide üstlenmesi gereken fonksiyonlarına bakış açıları birbirlerinden oldukça farklılık içermektedir. Geleneksel anlayıştan yeni anlayışa geçiş dönemlerinde neler yapılabileceği ve "Leviathan Devlet" anlayışı ortadan kaldırıldığında karşılıklıması olası olan "Leviathan Piyasa" konusunda neler yapılması gerektiği, genel olarak göz ardı edilmiştir. Toplumsal kaynakların, ekonominin ve toplumsal düzenin ne tek başına devlete, ne de tek başına piyasaya terk edilemeyeceği gerçektir. Pazarlamacı devlet anlayışıyla dışsallıklarla mücadelede devlet tarafından zorlama yolu ile müdahaleler yerine; piyasa işleyişini vergilendirme, cezalandırma, serbest piyasa işleyişini sınırlandırma gibi olumsuzluklardan uzak durulması diğer çözüm önerilerine göre daha olasıdır. Çalışmada devletin, piyasa ekonomisi içerisinde bir piyasa aktörü olarak değerlendirilebileceği görüşü varsayılarak özel kesimdeki bir işletmenin davranış tarzı içerisinde davranma hakkı olduğu kabul edilmiştir. Devlet bu anlamda ortakları olarak kabul edilen bireylerin haklarını ve çıkarlarını koruması gereken bir işletmedir ve vergi indirimi gibi olanakları piyasa koşulları içerisinde talep edenlere pazarlarken, karşılığında bazı karşılıklara hak kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maliye yaklaşımları, Vergilendirme, Dışsallık, Piyasa başarısızlıkları

New Apprehension to Public Finance in Light of New Public Finance Approaches: Marketer State

Abstract

Traditional and new finance approaches include differ widely from each other on functions perspectives need to take in economy of the state. What can be done in the transition periods to a new opinion from the traditional opinion and what has been neglected in general needs to be done about "Leviathan Markets" when "Leviathan state" approach removed. It is a fact that neither alone state nor to the market alone of social resources, the economy and social order. Marketers state approach in dealing with externalities, by refraining from negative effects such as, intervention by way of force by the state, taxation of market functioning, punishment, limit the operation of the free market are more likely than other solutions. In the study, assuming that opinion be regarded as a market actor in the market economy of the state was adopted the right to act in the style of behavior of a business in the private sector. In this sense the state must protect the rights and interests of individuals as partners in the enterprise are considered and marketing their facilities, including those who request a tax deduction in market conditions, entitled to the return of some provisions.

Key words: Finance approaches, Taxation, Externality, Market failures

1. Giriş

Genel olarak geleneksel maliye ve yeni maliye yaklaşımlarının devletin ekonomide üstlenmesi gereken fonksiyonlarına bakış açıları birbirlerinden oldukça farklılık içermektedir. Ekonomiye müdahaleci ve üretken bir devlet kurumu anlayışını savunan geleneksel yaklaşıma karşın; yeni maliye yaklaşımları, ekonominin işlevlerinde tarafsız bir devlet anlayışını öngörmektedir (Aktan, 2008a). Ayrıca, vergi konusunda da geleneksel maliye ve yeni maliye yaklaşımlarının görüşleri zıtlıklar içermektedir. Örneğin geleneksel maliye; vergilemede ödeme gücü yaklaşımını ve artan oranlı bir vergi tarifesini savunmaktayken yeni maliye anlayışında ise vergilemede ödeme gücü yaklaşımı ile birlikte belirli alanlarda fayda yaklaşımı da ön plana çıkmıştır. Fayda yaklaşımına göre, kişilerin yararlandıkları kamu hizmetlerinin masraflarına katılmaları söz konusudur.

Vergi tarifeleri açısından da yeni maliye yaklaşımları çerçevesinde düz oranlı vergi tarifesinin artan oranlı tarifeye göre özellikle vergilemede etkinlik ilkesi açısından daha önemli olacağı kabul görmekte, vergi indirim ve istisnalarının

son derece sınırlı tutulması gerektiği ifade edilmektedir. Geleneksel maliye anlayışında vergilemede adalet ilkesi diğer ilkelere göre daha üstün bir yer edinirken, yeni maliye anlayışında etkinlik ilkesi de adalet ilkesi kadar önem taşımaktadır. Bir vergi sistemi piyasada sapmalara yol açmadığı ölçüde etkindir. Geleneksel maliye ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması yönüyle müdahaleleri savunurken, yeni maliye teşvik edici vergi politikasının her zaman için etkinlik sağlamadığını ve vergi istisna ve muafiyetlerinin belirli kitlelere sağlanan bir imtiyaza dönüştüğünü ileri sürmektedir.

Geleneksel maliye yaklaşımında müdahaleci devlet anlayışının önemli unsuru olan sınırsız vergileme gücü, devletin tüm kaynaklardan kamusal ihtiyaçlarını karşılamak üzere vergi almasını ifade etmekle birlikte sadece devlete gelir sağlama amacıyla vergi alınması görüşü, yeni maliye anlayışı tarafından reddedilmektedir. Yeni maliyeye göre önemli olan, piyasanın işlerliğini aksatmayacak şekilde vergilendirilmesidir.

Geleneksel maliye vergilemede yasallık ilkesini esas almakta ve bu ilkeye bağlı kalarak kanunda yer alan her türlü vergiyi uygulama olanağı kazanmakta ve verginin mevcut dönemde piyasayı bozucu etkisi ile tüm toplumun benimseyip benimsemediğine bakılmamaktadır. Yeni maliye anlayışı ise toplumun üzerinde uzlaşmaya vardığı bir vergi sistemini savunmaktadır. Bu tür vergiler ise anayasal kurallara dayalı ve kaliteli çoğunluk tarafından kabul edilmiş vergileme ile söz konusu olabilir (Aktan, 2008b).

Literatürde liberal görüşler ışığında tüm bu zıtlıklara yer verilmiştir. Esas olarak üzerinde durulması gereken, tarihsel bir geçmişe oturmuş geleneksel anlayıştan yeni anlayışa geçiş dönemlerinde; “*Leviathan Devlet*” anlayışı ortadan kaldırıldığında, karşılaşılması olası olan “*Leviathan Piyasa*” konusunda neler yapılabileceği konusu göz ardı edilmektedir.

Aslında gerçek olan, toplumsal kaynakların, ekonominin ve toplumsal düzenin ne tek başına devlete ne de tek başına piyasaya terk edilemeyecek olduğudur. Piyasa başarısızlıkları olarak varsayılan dışsal ekonomiler, içsel ekonomiler ve diğerlerinin mümkün olduğunca piyasa şartları içerisinde ortadan kaldırılması kabul edilebilir olmakla birlikte, bu durumun olanaksız kaldığı noktalarda kaynakların piyasa ekonomisi tarafından etkin kullanılması ve dağıtılmasının devlete ve kamusal düzenlemelere ihtiyacı olduğu inkâr edilemez. Bu çalışmada, örneklem boyutunda piyasa başarısızlıkları olarak tanımlanan dışsal ekonomilerle, piyasanın işleyişine olumsuzluk getirmeyecek bir devlet müdahalesi ve vergi politikası ile nasıl pozitif yönlü mücadele yapılabileceği tartışılmaktadır.

2. Piyasa Ekonomisi ve Dışsallık

Oldukça genel bir kavram olan dışsallığı, ekonomistler birçok farklı biçimde tanımlamış ve sınıflandırmışlardır. En yaygın sınıflamaya göre dışsallıklar; maliyet ve fayda dışsallıkları, tüketim ve üretim dışsallıkları ve ağ (Network) dışsallıklarıdır. Fayda ve maliyet dışsallıkları, pozitif ve negatif dışsallıklar olarak ifade edilmektedir. Fayda ve maliyet dışsallıklarına da dışsal ekonomiler ve dışsal eksi ekonomiler denmektedir. (Bruce, 2000:88). Dışsallık, bir kişinin eylemlerinin, bir iktisadi işleme taraf olmayan bir başkasının gönencini, karşılık alınmadan, etkilemesidir. Burada “*karşılık alınmadan*” ifadesi, etkileyen ya da etkilenenin karşı tarafa hiçbir ödeme yapmadıkları anlamına gelmektedir. Eğer kişinin eylemi, karşı tarafa zarar vermişse, buna “*olumuz dışsallık*” (sanayiden kaynaklanan kirlenme, sigara içilmesi, gürültü), bir kazanç sağlamışsa “*olumlu dışsallık*” (salgın hastalıklara karşı aşı yapılması, tarihsel binaların restorasyonu, yeni teknolojilerin araştırılması, bir çiçek bahçesinin yanında arı kovanlarının olması) olarak adlandırılır.

Dışsallık üretimde (arılar çiçeklerin polenlerini taşıy böylece çiçeklerin gelişmesini sağlar, diğer yandan da çiçeklerin özsuyu arıların yaptığı balın kalitesini yükseltir), ya da tüketimde (sigara içen insan aynı havayı soluyan başka kişileri rahatsız eder) ortaya çıkabilir. Dışsallık sıra dışı bir durum değildir. Tersine, toplumsal yaşam varsa, dışsallık kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. İnsanların belli yerlerde yaşamayı tercih etmelerinin arkasında yatan temel neden, toplu yaşamının yarattığı olumlu dışsallıkların, olumsuz dışsallıklardan daha fazla olduğunu düşünmeleridir (Ersel, 2013).

Bireylerin sınırlı kaynaklar karşısında doğrudan şahsına ait sınırsız ihtiyaçlara gereksinim duyması olgusu, kaynaklarla ihtiyaçların karşılaştığı ortamda, bireysel anlamda bir mübadeleye olanak vermektedir. Mal ve hizmetlerin bu şekilde mübadeleye sokulması, üçüncü birimlerle tüketici birimlerin tamamının fayda esasına göre bireysel tercihte bulunmalarına yol açmaktadır. Bu tür ilişki içinde gerçekleşen ekonomik mübadeleye serbest piyasa ekonomisi veya özel sektör ekonomisi adı verilmektedir.

Bireysel ihtiyaç-kaynak ilişkisinden doğan piyasa ekonomisinde mübadele, bireylerin fayda beklentilerine göre oluşacak piyasa fiyatı aracılığıyla gerçekleşmektedir. Üreticilerin kâr maksimizasyonuna ve tüketicilerin fayda maksimizasyonuna yönelik faaliyetleri neticesinde, piyasada arz ve talebin bu esasa göre kesiştiği noktada fiyat oluşmaktadır. Serbest piyasa ekonomisinde tam rekabet koşulları gerçekleştiği takdirde denge fiyatı ve etkin kaynak kullanımı imkânı doğmaktadır. Klasik iktisadi düşüncede, tam rekabet varsayımı altında serbest piyasa işleyişi kabul edildiğinden, ekonominin sürekli olarak optimum kaynak kullanımına imkan verecek şekilde dengede bulunduğu inanılmaktadır (Devrim, 2002: 33-34).

Bilindiği gibi klasik-liberal iktisadi düşünce en iyi ekonomik düzenin, üretimde ve tüketimde fertlerin serbest teşebbüs ve tercihte buldukları düzen olduğunu kabul etmektedir. Bu düşüncenin temel varsayımları; tam rekabet, her arzın kendi talebini doğurduğu fikri, ekonomik faaliyetlerinde rasyonel hareket eden birey, piyasaya giriş-çıkışların serbest olması gibi varsayımlardır. Bu varsayımlara göre üreticiler kârlarının, tüketiciler de faydalarının maksimizasyonu peşinden koşacaklar ve ekonomide denge sağlanacaktır. Süreç içerisinde tüm bu varsayımların geçerliliğini koruyamaması ekonomik dengesizliklere ve sosyal bunalımlara neden olmuştur (Devrim, 2002: 39).

Serbest piyasa ekonomisi anlayışında üzerinde önemle durulan diğer bazı noktalar ise performans, etkinlik ve mülkiyet hakkı gibi konulardır. Bu sorunların çözümünü için kamu ve piyasa arasında mutlaka tercih yapılması gerektiği şeklinde vurgulamalar yapılmaktadır. O kadar ki bu konular adeta takıncı hale getirilmiştir. Bu sorgulamalar performans ve etkinlik yönünden kendine göre haklı gerekçeler içermekle birlikte her soruna aynı yanıtı vermektense uzaktır. Genel olarak bir kamu başarısızlığı söz konusu olmakla birlikte piyasanın da başarısız olduğu noktalar vardır ve aslında her iki kesimin yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri sağlıklı bir şekilde üzerinde düşünülerek sorgulanan ve çözüm üretilen teorilere tam olarak bağlı olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu duruma yol açan sorgulamalar şu şekilde örneklenebilir (Aktan, 2001: 45):

Kârlılık ve verimlilik, kamu sektöründe mi, yoksa özel sektörde mi daha yüksektir? Hizmetler kamu sektöründe mi, yoksa özel sektörde mi daha iyi sunulur? Kaliteli mal ve hizmetlerin daha düşük maliyetle sunumunda hangi sektör daha başarılıdır? İsrar ve savurganlıklar hangi kesimde daha fazladır? İşgücü verimliliği hangi sektörde daha yüksektir? Hangi kesimde çalışanlar ve müşteriler daha fazla doyum elde eder? Hangi kesimde iş güvencesi daha yüksektir?

Bu tür sorgulamalar etkin işleyen bir mekanizmayı sağlamaktan ziyade etkinliği sağlamaktan uzaklaştırıcı bir

fonksiyon sağlar. Aslında burada esas vurgulanması gereken ne piyasayı ne de devleti dışlayıcı bir pozisyona düşmeden etkinsizlikleri ve performans yetersizliklerini ortadan kaldıracak çözümlerde hangi kesimin hangi sorumlulukları yeterince yerine getirmekten uzak olduğunu vurgulamak olmalıdır.

Geniş bir kapsama sahip olmakla birlikte genel olarak etkinlik, mevcut girdiler ile mümkün olan en fazla çıktının üretilmesi veya bir birim çıktının en az girdi ile üretilmesidir. Etkinlik, verimliliği de kapsayacak şekilde en az üç koşula bağlı olarak ortaya çıkmaktadır: Mevcut girdiler ile en fazla çıktının üretilmesi (teknik etkinlik); girdi bileşimini değiştirerek, yani bir girdiyi diğeri ile ikame ederek, sabit bir çıktı miktarı için, girdi maliyetlerini düşürmenin mümkün olmaması (kaynak dağılımsal etkinlik); veri kaynaklar ile üretilen çeşitli ürün bileşimlerinin, tüketicilerin maksimum faydasını sağlaması (Kirmanoğlu, 2007: 185).

Etkinlik ile mülkiyet biçimi arasında bir ilişki olup olmadığı konusu birçok çalışmanın konusunu oluşturmuş ve ampirik araştırmalarda hiçbir ilişki olmadığı, özel mülkiyetin etkin çalışması için bazı siyasi ve organizasyon özelliklerine bağlı olduğu ve bazı araştırmalarda da kamu kesiminin etkinsiz çalıştığı yönünde bulgular elde edilmiştir (Harper, 2002; Arin and Okten, 2003; Aussenegg and Jelic, 2007; Abdullahi and Mohammed, 2012). Piyasa mekanizmasının etkinliği sağladığına ilişkin teorik model varsayımı rekabetçi piyasaların varlığına bağlıdır. Firmalar arasında rekabet olduğu sürece, fiyatlar marjinal maliyetlere eşitlendiği noktaya kadar düşecektir. Bunun yapılabilmesi için firma yöneticileri girdilerini en verimli şekilde kullanacaklar, israf ve etkinsizlikten kaçınacaklardır (Kirmanoğlu, 2007: 180).

Yeni yaklaşımlar ışığında kaynak kullanımında etkinsizliğin kamusal mülkiyetten kaynaklandığı ifade edilmekle birlikte özel ekonomide de aksak rekabet piyasalarında rekabetçi piyasalara göre israf ve savurganlıkların daha fazla olduğu genel bir kabul görmektedir. Ayrıca, bu gibi durumların toplam kalite yönetimi uygulamaları, insan kaynakları yönetimi ve etkin bir denetim ile aşılabileceği belirtilmektedir. İsrif ve savurganlıkları ortadan kaldırmada, özel mülkiyet alanının genişletilmesi ve ortak mülkiyet alanının daraltılmasının da etkin olacağı ifade edilmektedir (Aktan, 2008c; İlkörk, 2013). Kâr maksimizasyonunun genel kabul gördüğü fakat tam rekabet koşullarını taşıyamayan piyasa ekonomilerinde uygulamada maalesef ki israf ve savurganlıkları önleme çözümü yeterince ilgi görmemekte ve çoğunlukla göstermelik bir tablo taşımaktadır.

Walter Eucken tarafından, piyasa ekonomisinin oluşması ve kurumsallaşması için gerekli başlıca ilkelere birisi özel mülkiyet kabul edilmiş ve diğer bir ilke olarak ekonomik birimlerin faaliyetlerinden kendilerinin sorumlu olması ilkesi getirilmiştir. Bu ilkelere özel mülkiyet ilkesine göre serbest piyasa düzeninde tüketim malları ve özellikle üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet hakkı güvence altına alınmalıdır. Kıt üretim faktörleri üzerindeki kullanım hakkı da adem-i merkeziyetçi olarak bireye bırakılmalıdır. Diğer ilkeye göre ise üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet, mülkiyet hakkının tam sorumluluğu ilkesini de içermektedir ve özel mülkiyet sahibinin aldığı yanlış kararların sonuçlarını, diğer birimler üzerine yansıtması önlenmelidir. Bu ilkeye göre özel

mülkiyet sahiplerinin diğer ekonomi birimlerine ve diğer bireylere karşı, başka bir ifadeyle topluma karşı bir sorumluluğu olduğu gayet açık olarak ifade edilebilir ve sorumsuzluğun ortaya çıkmasını önlemek özel mülkiyet sahibinin görevlerindedir. Fakat bu ilkeler arasında yer alan dışsal maliyetlerin ortadan kaldırılması ilkesi, dışsallıklarda özel mülkiyet sahiplerinin sorumluluklarını yok sayarak bu tür negatif dışsallıkların çözümü için devletin düzenleyici kararlar alması gerektiğini ifade etmektedir (Aktan, 2000: 161-162).

Yeni maliye yaklaşımlarında vergilemeye ilişkin bazı esaslar (Aktan, 2008c) tahsis ilkesi, devletin vergileme yetkisini sınırlayacak anayasal ve yasal kurallar, ödeme gücü yaklaşımı + fayda yaklaşımı, vergi yönetiminin vergi yasalarını ve vergi ile ilgili kuralları değiştirmesinin anayasal kurallara tabi olması, anayasal kurallara dayalı vergileme, vergi ile ilgili genel kuralların anayasada yer alması, tarafsız vergi politikası, vergi oranlarının artırılmasının vergi gelirlerini artırmayacağı hipotezi (Laffer etkisi), piyasada sapmalara yol açmayan vergilemedir. Vergilemeye ilişkin bu esaslardan bazıları her ne kadar kabule şayan görülse de diğer bazı durumlar tartışmaya açık esaslar olarak görülmektedir.

Neoklasik iktisat teorisinde piyasa, tam rekabet koşulları altında ve piyasa aksaklıkları olmadığı durumda, kaynakların etkin dağılımını sağlayan bir mekanizma olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu durumun, piyasaların belirli bir anda statik olarak etkin olabileceği ve herhangi bir dışsal nedenle denge bozulduğunda dengenin oluşmasını sağlayacak mekanizma olmaması savıyla gelir dağılımında da adalet sağlandığı anlamına gelmediği ifade edilmektedir.

Pareto optimalite koşulları ise, bir ekonomide kaynakların en verimli oldukları alanlarda kullanılmalılar gerektiğini göstermekte, ancak bu durum neticesinde ortaya çıkacak olan gelir dağılımının adil olup olmayacağı konusunda herhangi bir ipucu vermemektedir. Başlangıçta belirli bir gelir ve kaynak dağılımını veri olarak kabul edilse de, ajanların piyasa fiyatlarını alıcı olarak kabul ederek, kâr ve fayda maksimizasyonu sonucu bu mallardan ne kadar üretmek ve tüketmek istediklerini bildirdikleri piyasa işleyişi sonucunda bu dağılım değişecektir.

Neoklasik iktisat ve günümüzde liberal iktisat anlayışı, devletin gelir dağılımını düzeltmek için malların ve üretim faktörlerinin fiyatlarına müdahale edilmesine kesinlikle karşıdır. Çünkü devlet nispi fiyat yapısını bozarak piyasanın işleyişini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu noktada gelir dağılımının adil olup olmadığına hangi kıstaslara göre karar verileceği konusunda sosyal refah fonksiyonları ortaya atılmaktadır (Kirmanoğlu, 2007: 75-76).

Faydacı (Bentham'cı) sosyal refah fonksiyonuna göre 'En basit anlamıyla faydacılık, ahlâk bakımından doğru eylem ya da politikanın, toplumun üyelerine en büyük mutluluğu getiren eylem ya da politika olduğunu savunur'. 'Faydacı felsefede iyi olan en çok mutluluk ve haz verendir. J.Bentham'a göre, en fazla sayıda kişiye en fazla mutluluk sağlayan bir durum iyidir' faydacı felsefenin diğer ilkeleri, sonuççuluk ve toplam faydanın en çoklaştırılmasıdır. Sonuççuluk ilkesine göre, bir durumun sonuçları iyi ise bu durum iyidir. Toplam faydanın en çoklaştırılması ilkesine göre ise bir toplumun refahı, toplumu oluşturan bireylerin

ayrı ayrı faydalarının toplamına eşittir. Bir durumdan bazı bireyler zarar görse de faydalananların yararı daha yüksekse, bu durum tüm toplum için iyi kabul edilir. Bu ilkeler, faydacı nicel olarak ölçmek mümkün olmadığı ve çoğunluğun haz duyguları, azınlığın acıları pahasına tatmini meşrulaştırıldığı için eleştirilmektedir (Kirmanoğlu, 2007: 9-10).

John Rawls'cu sosyal refah fonksiyonunda ise Rawls, bir toplumda malların adil dağılımını da kapsayan ancak daha geniş çerçeveye sunan hakların ve görevlerin adil dağılımı üzerinde durmuştur. Refahı faydacı yaklaşımda olduğu gibi sadece maddi olarak mallara bağlamamış ve öne sürdüğü birincil mallar kategorisi ile haklar, özgürlükler, güç, fırsatlar gibi kişilerin toplumda iyi durumda olmalarını sağlayan birçok aracı da teorisine dahil etmiştir.

Rawls'un teorisi bir sosyal sözleşme teorisidir. Bu sözleşme, eşit ve özgür bireylerin, eğer kendilerinin toplum içinde hangi statüde olacaklarını bilmiyor olsalardı üzerinde anlaşacakları varsayımsal bir sözleşmedir. Sözleşmenin birincil koşulu olan başlangıç durumu, Rawls'un temel ilkesidir. Bu ilkeye göre, hayata başlarken bütün bireylerin eşit bir donanıma, haklara ve fırsatlara sahip olduğu kabul edilir. İkincil koşul ise cehalet perdesi (veil of ignorance) koşulunun sağlanmasıdır. Bu koşula göre kişiler ileride kendilerinin hangi konumda olduklarını bilmediklerinden, en az iyi durumda olana fayda sağlayacak politikaları seçeceklerdir (Kirmanoğlu, 2007: 77-78).

Faydanın belirli bir süreçte piyasada var olan değerler karşısındaki tatmin derecesi olduğu söylenebilir. Faydanın derecesi değişik zaman dilimlerinde ve değişen piyasa sunumları karşısında farklılık gösterebilir. Faydacı sosyal refah fonksiyonu anlayışına ilişkin sorgulamalar ve eleştirilere atfen vergileme konusunda da aynı sorgulamalar ve eleştirilerin yapılabileceği ifade edilebilir. Örneğin bazı adalet hizmetlerinden toplumun çoğunluk kesimi istifade edebilir fakat verilen adalet hizmetinin karşılığında sağlanan fayda, azınlık kesime çoğunluğa oranla daha fazla fayda da sağlayabilir. Bu durumda yukarıda ifade ettiğimiz vergilemeye ilişkin esaslardan ödeme gücü yanında fayda yaklaşımını benimseyerek anayasal kurallara bağlı ve değiştirilemez bir vergileme yapısı olanaksız kabul edilebilir.

Vergilemede ileri sürülen anayasal kurallarla vergileme anlayışı ise anayasanın ekonomik teorisi altında kendine çözüm aramaktadır. Buchanan ve Tullock'a göre bir oyun için, oyuncunun nitelikleri değil oyunun kuralları önemlidir. Anayasal kurallar belirlenirken, bu kuralları belirleyenler, gelecekte kendi durumlarının ne olacağını ve bu kuralların kendilerini nasıl etkileyeceğini bilemezler. Bu nedenle, düşünülebilen en doğru kuralı koymaya özenirler (Savaş, 1999: 1014).

Bu anlayışın temeli yukarıda tanımlanan Rawls'cu sosyal refah teorisinin "*cehalet perdesi*" koşuluna dayanmakta, fakat birincil koşulu olan hayata başlarken bütün bireylerin eşit bir donanıma, haklara ve fırsatlara sahip olduğu başlangıç koşulu ihmal edilmektedir. Bu koşul vergilemeye çözüm olarak sunulan tarafsız vergileme, faydacı anlayış, piyasada sapmalara yol açmayan vergileme gibi durumlara açıklamalar getiren bir koşuldur. Örneğin, başlangıç koşullarında eşitliğe sahip olmayan durumlar sağlanan faydanın nedenleri ve sonuçları üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Bu nedenle

piyasa işleyişi içerisinde ortaya çıkan dışsallıkların çözümünde bireysel ve toplumsal sorumluluklardan soyutlanarak bütün yükü kamu kesimine bırakmak, yönlendirilmek istenen piyasa ekonomisi anlayışı savunmalarına uygunluk taşımamaktadır.

3. Dışsallık ve Dışsallığa Karşı Çözüm Önerileri

Bir malın üretiminin ve tüketiminin o malın satıcıları ve alıcıları dışındaki üçüncü kişilere bir maliyet yüklemesine veya bir yarar sağlamasına dışsallık denilir. Gerçek hayatta bir malın üretimi ve/veya bir malın tüketimi üçüncü kişilere bir maliyet yükleyebilir ya da bir yarar sağlayabilir. Ayrıca üretimdeki ve tüketimdeki dışsallıklar, olumsuz-yararsız dışsallık ve olumlu-yararlı dışsallık biçiminde olabilir (Ünsal, 2008: 1).

Marshall, dışsallıklar konusunda teoriyi ilk olarak oluşturan ekonomist kabul edilmektedir. Marshall çalışmalarında sadece dışsal ekonomileri ele alarak dışsal maliyetleri göz ardı etmiştir. Bunun nedeninin, Marshall'ın ekonomik büyüme, sanayileşme ve azalan maliyetleri açıklama çabası olduğu ifade edilmektedir. Marshall çalışmalarında; endüstri içinde meydana gelen dışsal ekonomilerin, firmalara farklı derecelerde fayda yansıttığı konumda rekabet koşullarının bozulabileceğini belirtirken bu türden bir durumun gerçekleşmeyerek ortaya çıkan faydaların eşit dağıldığı ve bu nedenle de rekabet koşullarını bozmadığı sonucuna varmıştır.

Marshall tarafından ortaya konulan dışsallık kavramını diğer bir ekonomist Pigou yeniden ele almıştır. Pigou, kendi yaklaşımında refah ekonomisi ile dışsal ekonomi arasındaki bağı kurmuştur. En önemli vurgusu, eksik rekabet piyasasında refah artışı için devlet müdahalesinin gerekliliğidir. Marshall'dan farklı olarak sadece olumlu dışsallıkları ele almamış, ayrıca dışsal kayıplar üzerinde de durmuştur. Bu anlamda Pigou'nun dışsallıklar teorisine en önemli katkısı, dışsallıkları toplumsal refah ve etkinlik açısından ortaya koyması olmuştur.

Refah ekonomisine önemli katkılarda bulunan klasik ekonomist Pareto'nun ünlü optimum kavramı, dışsallığı ve dolayısıyla toplumsal fayda/maliyet unsurlarını içermemektedir. Oysa Pigou'ya göre etkinlik; toplumsal marjinal fayda ve toplumsal marjinal maliyet eşitlenmesi sonucunda gerçekleşebilmektedir. Pigou, dışsallıkların olması durumunda ya da kendi terimleri ile sosyal marjinal maliyet ile özel marjinal maliyet (sosyal marjinal fayda/özel marjinal fayda) arasında fark bulunması durumunda, refahın maksimize edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Şu ana kadar ele alınan Marshall ve Pigou yaklaşımlarında şu şekilde bir fark ortaya çıkmaktadır: Marshall dışsallık kavramını yalnızca ölçek ekonomileri ve firma teorisi ile ilgili olarak ele alırken, Pigou piyasa mekanizmasının etkinliğini sağlamadaki başarısızlığı (Market Failure) bağlamında ele alarak incelemiştir (Güneş, 2008a: 1) ve yaklaşımı ile bağlı olarak etkinliğin sağlanabilmesi için sübvansiyona başvurulmasının yararları üzerinde durmuştur (Armağan, 2008). Büyük refah ekonomisi kitabından sonra da düzeltici vergiler ve sübvansiyonlara Pigouvian (Pigocu) vergiler ve sübvansiyonlar denilmiştir (Bruce, 2000: 110).

Nath'a göre ise "*mevcut sosyal ve ekonomik kurumların niteliği nedeniyle, karşılığı ödenmeden başkalarına maliyet*

yüklendiğinde ya da karşılığı alınmadan başkalarına fayda sağlandığında bir dışsallık olayı ile karşı karşıyayız” demektir. Nath, dışsallıkların iki temel özelliğinden hareketle bu tanımlı yapmaktadır. Nath’a göre; herhangi bir karar birimi tarafından bir diğerine faydanın veya maliyetin yüklenmesi gerekir ve oluşan bu fayda veya maliyet karşılığında bedelin alınabileceği ya da tazminatın ödeneceği piyasa bulunmamalı ve bir müdahale olmaksızın ödemede bulunulmamalıdır.

Bir başka ifadeyle, *"dışsallık; üretici ya da tüketiciler, davranışlarının bütün sonuçlarına katlanmadıkları ve ne üreteceklerine ya da tüketeceklerine karar verirken, başkaları üzerindeki etkileri hesaba katmadıkları zaman ortaya çıkmaktadır"*. Bu noktada Mishan’ın konuyu bütünselleştirici görüşüne göre ise, dışsallığın bir başka özelliği de bir bireyin davranışının diğer birey üzerindeki etkisinin *"yasal bir faaliyetin"* daha önceden düşünülmemeyen ya da olağanüstü bir yan ürünü olmasıdır. Nath’ın bu tanımına karşı ileri sürülen itirazların temel çıkışı noktasını *"dışsallığın olup olmadığı, bir bireyin faydasının, ya da bir firmanın kârının; diğer bir firma ya da bireyin denetiminde olan faaliyetlere bağlı olup olmaması ile anlaşılır"* görüşü (Güneş, 2008a) oluşturmuştur.

Dışsallıklara bir başka çözüm getiren ekonomist Coase, geleneksel yaklaşımları eleştirerek, dışsallıkların önlenmesinde doğru vergileme ilkesinin, hatta vergi yükümlüsü olması düşünülen ve sübvansiyondan yararlanacakların bile doğru seçilemediğini belirtmiştir. Negatif dışsallık durumunda dışsallıktan zarar ve fayda gören tarafların bir araya gelerek dışsallığı içselleştirebilmek için bir düzenleme yapacaklarını ve sonuçta etkin çözüme (optimum fayda sağlayabilecek) ulaşacaklarını ön görmektedir (Armağan, 2008).

Coase Teoremi; *"Dışsallık yaratan bir malın söz konusu olduğu bir ekonomi düşünelim. Eğer bu ekonomide işlem maliyetleri ihmal edilebilir derecede düşükse (sıfır) ve gelir etkisi yoksa mülkiyet hakları kesin olarak belirlendiği takdirde, taraflar arasındaki pazarlık yoluyla P-etkin bir çözüme ulaşılır. Bu sonuç mülkiyet haklarının nasıl dağıldığından bağımsızdır."* biçiminde ifade edilmektedir (Ersel, 2013). Coase, tüketici davranışları ve maliyet kavramı üzerinde durarak, taraflar arasında uzlaşmayı oluşturacak araç olarak teşvikler verilmesini önermiştir. Coase’ye göre, teşvik yoluyla dışsallıklar kirliliğe neden olanlar için içselleştirilmiş olmaktadır (Armağan, 2008).

Coase yaklaşımına yapılan eleştiriler, anlaşma maliyetlerinin yüksekliği, maliyetlere katlanmadan sonuçlardan yararlanma şeklinde bedavacılık ve artan pazarlık gücü kazanmak için anlaşmayı geciktirme şeklindedir (Kirmanoğlu, 2007: 163).

Buchanan ve Stubblebine, dışsallıkların Pareto anlamındaki optimumla bağdaşabilirliğini göstermeye çalışmış ve Coase Teoremini geliştirme yönünde uğraş göstermişlerdir. Buchanan’a göre; bir bireyin mal veya hizmet üretimi veya tüketimi sonucunda bir başka bireyin fayda veya maliyet fonksiyonu üzerinde etkide bulunduğu dışsallık vardır ve dışsallıklar özel mallarla beraber üretilmektedir.

Dışsallıktan etkilenen birey piyasa yoluyla tazmin edilemiyorsa dışsallık Pareto optimumuna ilişkindir ve

gerekli marjinal koşulların yerine getirilmediği anlamını taşır. Buchanan ve Stubblebine dışsallıkların varlığı durumunda tek taraflı vergi ve sübvansiyonlarla Pareto etkinliğine ulaşılamayacağını ileri sürmüşlerdir.

Holtermann ise, bir ekonomik birimin faaliyetinin diğer bir birimin üretim veya tüketim faaliyetine girdi olması ve devlet müdahalesi dışında hiç bir birimin tazmine yönelmemesi durumunda dışsallığın oluştuğunu belirtmiştir. Holtermann, vergi ve sübvansiyon sistemi devletçe oluşturulmasına karşın dışsallığın varlığını sürdürdüğünü ancak, dışsallık üreten birimin dışsallıktan etkilenenlerin tazminini üstlenecek olursa (veya tam tersi) böylece birlikte tek birim gibi hareket edileceğinden dışsallığın ortadan kalkacağını savunmuştur (Armağan, 2008).

Dışsallıkların tazmininde ortaya konan çözümlerden diğer bir çözüm önerisi ise pazarlanabilir kirlilik hakkıdır. Kirlilik izinleri firmalara bedelleri karşılığında verilir. Pazarlanabilir oldukları ölçüde söz konusu izinlerin ekonomik açıdan etkin olduğu söylenebilir. Bu kavram *"kabarıcı"* (Buble Theory) teoremi yardımı ile açıklanmaktadır. Yaklaşımına göre, bir yerleşim yerini çevreleyen atmosfer tek bir hava kabarcığı olarak kabul edilmektedir. Kent içindeki iktisadi etkinlikler neticesinde kentin hava kalitesi de belirli bir değere ulaşmaktadır. Bu noktada, kent yönetimi kentin hava kabarcığı içindeki hava kalitesini insan ve çevre sağlığı açısından uygun bulduğu takdirde, kirliletiçi kaynaklarına yapabilecekleri en fazla emisyonu gösteren bir izin belgesi vermekte ve bu limitin aşılmasını yasaklamaktadır. Hava kalitesinin güvence altına alındığı bu noktadan sonra hiç bir yeni işletmeye yeni izin belgesi verilmesi söz konusu değildir.

Bu kurama göre bir yaklaşımla, herhangi bir bölgede belirlenmiş olan kirlilik tavanına ulaşıldığında, yeni kurulacak tesislerin yaratacağı kirlilik belirlenen sınırların aşılması anlamına geleceğinden bu bölgeye yeni tesislerin kurulması olanak dâhilinde olamayacaktır. Bu koşullar altında bölgede yeni tesis kurmak isteyen firmalar, daha önceden bu bölgeye yerleşmiş olan tesislerden *"Kirlilik Hakkı"* veya *"Ruhsatı"* almak zorundadır. Bu hakkı satan firma açısından olaya bakıldığında ise yeni tesisin neden olacağı kirlilik miktarı kadar kendi yarattığı kirlilik miktarını düşürmek zorundadır.

Bu yaklaşımda olumlu beklentiler elde edilmesi her zaman olanak kapsamında değildir. Uygulamada olumsuzluk yaratacağı aşağıdaki durumların ortaya çıkması da muhtemeldir:

- Firmaların sahip oldukları izni kötüye kullanması: Yeteri sayıda firma rekabet halinde değilse, izni alan firmalar pazara yeni firmaların girmesini engellemek amacıyla bu hakkı kullanabilir
- Kamusal yetkiyi kötüye kullanma/kullanılmasına neden olma: İzni veren ilgili kamu otoritesi bu yetkiyi daha fazla gelir sağlamak amacıyla kötüye kullanabilir. Ayrıca, yeni izin alma konusunda baskı ve çıkar gruplarının faaliyetlerine ve kamuya rüşvet uygulamalarına da yol açılabilir ve özel sektörün gelir elde etme arzuları kirliliğin boyutunu yükseltebilir. Kamunun da sadece gelir elde etme arzusu toplam kirlilik miktarında artışa neden olabilir (Güneş (b), 2008).

4. Sosyal Sorumluluk

Sorumluluk kavramı piyasa ekonomisi anlayışı içerisinde değerlendirilecek olur ise, sahip olunan özgürlüğün sorumlulukla dengelenmesi gerekir. Dengeyi sağlamak aslında dürüstlük ile eş anlamlı olarak da kabul edilebilir.

Değişen dünyada, tüketiciler ya da bireyler, şirketleri, sadece ekonomiye katkıları ya da ürettikleri ürünler bakımından değil, halka karşı duyarlılıkları, diğer bir ifadeyle sosyal sorumlulukları açısından da değerlendirmekte ve karşılaştırmaktadırlar. Şirketler, toplumların toplumsal hedeflerini gerçekleştiren üç temel birimden birisidir ve diğer iki kuruluştan hükümet ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte bir sacayağı oluştururlar. Uluslararası kuruluşlar ise bu üçlünün bir üst oluşumudur (Yontemsearch, 2006).

Kurumsal sosyal sorumluluk; özlü olarak şirketlerin daha iyi bir toplum ve daha iyi bir çevre için gönüllü katkıda bulunmaları olarak tanımlanmaktadır (Argüden, 2008: 4).

Milton Friedman kurumsal sosyal sorumluluğa ilişkin olarak şöyle bir yargıya varmaktadır: *“Rekabetçi ortamı oluşturun, hile ve dolandırıcılığı yok edin ya da hiç olmazsa piyasaların işlemlerini engelleyecek düzeye düşürün ve gerisine de karışmayın... Çünkü bu koşullarda şirketin kârını gözetin, yani şirket ortaklarına karşı sorumluluğunu yerine getiren, bir şirket yönetimi toplumsal sorumluluğunu da yerine getirmiş olacaktır”* (Erturgut ve Soysekeri, 2009).

Bir şirketin tüm ilişkilerinin piyasalar üzerinden olması, toplumla olan tüm ilişkilerinin piyasa mekanizması içinde tanımlanmış olması demektir. Sonuç olarak bir şirketin toplumsal sorumluluğu, toplumsal üretime olumsuzluk getirmeyecek sağlıklı katkısıdır. Eğer piyasalar rekabetçi ve sağlıklı çalışıyorsa, şirketin topluma verdiği karşılığı değerine yansıyacaktır. Bir şirketin sosyal kurumsal sorumluluğunu yerine getirip getirmediğini anlamak için başka bir şeye bakmaya gerek yoktur. Ulaşılan bu sonucun güçlü bir mantığı olduğu ve iktisatta yaygın olarak bilinen geleneksel firma kuramı ve rekabetçi piyasa modeline uygunluğu da açıktır.

Firmalar, faaliyet süreçlerince bir olumlu dışsallık (ya da “dışsal yarar”) ya da olumsuz dışsallık (ya da “dışsal zarar”) yaratır. Bu noktada ortaya çıkan iktisadi sorun, piyasa mekanizmasının dışsallık yaratan üretim faaliyetlerinin toplumun çıkarına uygun olarak çalışmasını kolaylıkla sağlayamıyor olmasıdır. Böyle bir durumda olumsuz dışsallık (örneğin kirlenme) yaratan üretim faaliyetleri toplumun istediğinden fazla, olumlu dışsallık yaratan üretim faaliyetleri ise toplumun istediğinden daha az olabilmektedir.

Dışsallık hallerinde bir şirket, başkalarına sağladığı yararları fiyatlayıp faturasına yansıtamamakta, buna karşılık başkalarına dışsal maliyet yüklediklerinde ise bu durumlar da şirkete fatura edilememektedir. Bu tür durumlarda toplumun bu etkilerden yararlanma ya da kendini olumsuzluklardan koruma konusunda bir söz hakkı olmalıdır. Bu söz hakkı bazen yasalar yoluyla (kirlenmeyi engelleyecek önlemlerin alınması gibi) gündeme getirilebilir. Ancak bir firmayı olumlu dışsallık yapmaya özendirerek önlemler almak daha zordur. Bir şirketin kârından fedakârlık yaparak toplumsal sorumluluk üstelenmesinin istenmesi de keyfi bir biçimde olmamalıdır. Bu nedenle, dışsal yararın (ya da zararın) önem

taşıdığı durumlarda kamu müdahalesi gerekir. Bu da yasalarla düzenlenir.

Genel olarak değerlendirildiğinde iki nokta üzerinde durmak gerekebilir. Bunlardan birincisi, toplumsal refahı arttıran davranışlar kısa dönemde firmalara kâr sağlamıyor olabilir. Ancak, bu yolla sağlanan firma itibarı artışı uzun dönemde kâr artışı getirebilir. İkinci nokta ise, şirketin büyüklüğü ile toplumsal refah artışı arasındaki ilişkidir. Büyük bir şirketin toplumsal refah üzerindeki etkisinin daha çok olacağı doğru bir sonuçtur. Buna karşılık küçük ve orta ölçekli şirketler toplumsal ağın hacimce çok daha geniş bir kısmını kapsamaktadır. Piyasadaki büyük oluşumlar yanında çok sayıda küçük ya da orta boy firma oluşumlarının toplumsal sorumluluklarının bilincinde olmasının da bu firmaların bilanço toplamalarından çok daha büyük bir etki yapacağı gerçektir (Ersel, 2007).

Yeni yaklaşımlarla sık dile getirilen diğer bir konu ekonomik akıldır. Peki, ama kalıcı bir ekonomik akıl kaynağı nerededir? Ekonomik akıl homo economicus'un akli midir? İş hayatını bir seferlik bir kazanma-kaybetme olarak, sonlu bir oyun gibi görenler, ekonomik akli finansal piyasaların anlık dalgalanmalarına, hissedar iştahının kabarmalarına uygun davranma becerisine indirgeyenler açısından bu sorunun yanıtı evet olabilir. Eğer amaç bu değil ise bir defa daha iyi düşünmek gerekir.

Günümüzde modern bireyi, sadece yurttaş hak ve özgürlüklerine sahip olmak değil, aynı zamanda kendisine, ailesine, yaşam ortamına karşı gönüllü bir sivil sorumluluk duymak ve bunların değişim ve dönüşümüne katkıda bulunmak belirlemektedir. Buna göre ifade edilecek olur ise, modern işletmeleri de sadece ekonomik ve hukuki özgürlükleri değil, çevrelerine ve parçası olduğu topluma karşı duyduğu ve gereklerini yerine getirdiği sorumluluk bilinçleri belirleyecektir.

Peter Drucker ile Charles Handy gibi önde gelen savunuculara sahip bir görüşe göre *“şirketlerin kaliteli mal ve hizmet üretme ve vergi ödeme dışında da topluma karşı sorumlulukları vardır. Ekonomik performans onların birinci sorumluluğudur. Gerçekten de, kâr elde edemezlerse toplumun kaynaklarını heba ediyorlar demektir. Kâr olmaksızın başka sorumluluklar üstlenecekleri bir temele de sahip olamazlar. Ne var ki, bu birinci ve ana görevleri onların biricik görevi olarak kabul edilemez. Firmalar aynı zamanda toplumsal güç sahibidir, ekonomik güçleri onlara toplumsal ve politik güç de kazandırır. Ve güç, eğer sorumlulukla dengelenmezse, tiranlığa dönüşür ve aynı zamanda performans da yozlaştırır. O nedenle şirket işgörenleri, çevresi, müşterileri, genelde ilişkide olduğu bütün kesimler üzerindeki etkilerinin bütün sorumluluğunu üstlenmelidir. Ayrıca toplum güç ve etki sahibi şirketten önemli toplumsal hastalıklarla da ilgilenmesini talep edecektir. Şirket, ana görev ve misyonu üzerinde odaklanmasını engellemeyecek şekilde bu konularda da katkıda bulunmalıdır.”* (Diceli, 2007).

Modern oyun teorisi, her türlü işbirliğini reddeden bir ortamda elde edilen oyun sonucunun, işbirliği yapıldığı durumda elde edilebilecek olandan çok daha büyük ölçüde elverişsiz bir sonuç olduğunu ispatlayabilmektedir. Oyuncular oyun başlangıcında oyuna işbirliğine açık bir

yaklaşım ile başladıklarında, herkes açısından yarar sağlayabilecek bir oyun olasılığı da artmaktadır (Dicleli, 2007).

5. Sorunların Çözümü İçin Vergileme Aracının Tercih Edilme Nedenleri

Dışsalılık sorunlarının çözümü için birçok araç geliştirilmiştir. Bu araçlar düzenleyici mevzuat araçları ve ekonomik araçlar olarak ifade edilebilir. Kamu temelli düzenleyici mevzuat araçları çoğunlukla emir ve yasaklamalara dayanmaktadır. Ekonomik araçlar ise başta vergi, kirletme hakkı ticareti, mali yardımlar, mevzuata uygunluğa teşvik, gönüllü çevresel sorumluluk, çevre etiketi gibi araçları kapsamaktadır. Bu araçlardan mevzuat araçlarının yalnızca kısıtlayıcı yönde etkiye sahip önlemleri kapsamı bu araç türünün zamanla yetersiz hale gelmesine neden olmaktadır. Süreç içerisinde etkin sonuçların alınabilmesi için sadece emir ve yasaklamanın yeterli olamayacağı, bunun yerine üretim ve tüketim tarzında köklü davranış değişikliklerine gerek olduğu fikri hâkim olmaya başlamıştır. Böylece zamanla diğerlerine oranla daha avantajlı görülen ekonomik araçlara daha çok ağırlık vermeye başlanmıştır. Ekonomik araçların diğer araçlara göre avantajı kişilerin çevreye zarar veren üretim ve tüketim alışkanlıklarını, maliyet fonksiyonları üzerindeki ekonomik araçların baskın etkisi neticesinde, kendi isteği ile değiştirmeye teşvik sağlamasıdır. Bireyler, ekonomik araçların faaliyetleri üzerinde uygulanışı neticesinde, sadece kendisine emredildiği veya yasaklandığı için değil, kâr ve fayda maksimizasyonu anlayışı nedeniyle, sırf kendi maliyetlerini düşürmek ve dolaylı olarak çevreyi daha az kirletme ve tahrip etmek yolunu tercih etmektedirler.

Ekonomik araçların birçok çeşidi bulunmakla birlikte, devletlerin özellikle çevre vergileri ve harçları en yaygın araç olarak kullandığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak da, çevre korumanın en etkili yolunun kişinin çevre tüketiminin maliyetine parasal katılımının sağlanması ve bu parasal katılımın da ancak çevre vergileri aracılığı ile mümkün olması görüşü ifade edilmektedir (Değirmendereli, 2008).

Çevre vergilerinin kamu ekonomisi literatürüne girişi A.C. Pigou'nun çalışmaları sayesinde olmuştur. Bu nedenle, bu tip vergiler Pigou tipi vergiler olarak anılmaktadır. Ekonomide dışsal maliyet yaratan mallar veya faaliyetler mevcutsa, tam rekabet koşullarında bile kaynakların etkin tahsisi gerçekleştirilemez. Bu piyasa başarısızlığı nedeniyle, dışsal maliyetin, içsel maliyetin bir parçası haline getirilebilmesi için kamusal müdahale gereği ortaya çıkmaktadır. Konuya çevreyi kirletici faaliyetler açısından bakıldığında, kaynakların etkin tahsisini sağlayan üretim ya da atık düzeyinde ortaya çıkan marjinal dışsal maliyete eşit birim başına çevre vergisinin mal ve hizmetler üzerinden alınan vergi veya atık vergisi şeklinde konması gerektiği görülmektedir (Akkaya ve Bakkal, 2005).

Vergilendirmenin çevrenin sürdürülebilirliği ile doğrudan ilgili dikkate alınarak yapılacak sınıflandırmada; doğrudan çevre vergileri ve çevre ile ilgili diğer vergiler ayrımından söz edilebilir. Bir diğer ayırım ise; önleyici çevre vergileri ve destekleyici çevre vergileri olarak yapılabilir. Buna göre önleyici vergiler; karbon vergisi, yakıt vergisi, atık su ve katı

atık bedeli ve gürültü vergisi gibi vergiler emisyon vergilerinin altında, hammaddelere ve ara mallara uygulanan vergiler, ürün vergileri başlığı altında ve hizmet harçları da önleyici nitelik taşıdıklarından bu grup içinde sayılabilir. Destekleyici çevre vergileri ise; vergi farklılaştırması ve vergi teşvikleri olarak belirtilebilir.

OECD ve Eurostat'ın sınıflandırmasına göre çevre vergileri dört kategoriden oluşmaktadır (Bilgin ve Orkunoğlu 2010).

Enerji vergileri; ulaşım amacı ve sabit amaçlar ile kullanılan enerji ürünleri üzerinden alınan vergileri kapsamaktadır.

Ulaşım vergileri; motorlu taşıtların kullanımı ve sahipliği ile ilgili bir gruplandırmayı belirtmektedir.

Kirlilik vergileri; su ve havanın ölçülmüş emisyonları ile katı atık ve gürültüyü kapsar.

Kaynak vergileri ise; ormanlar, kaynaklardan su çıkarılması ve bazı hammaddeler üzerindeki vergileri içermektedir.

Fakat tüm bu uygulamaların yanı sıra yeni işlerlik kazanan ve 1992 yılında Beyaz Kitapta savunulan "*Yeşil Vergi Reformu*" ya da "*Ekolojik Vergi Reformu*" yaklaşımına göre çevre vergilerinin tepkiye yol açmaması, büyüme, rekabet ve özellikle de istihdam üzerinde olumsuz etkiye neden olmaması için çevre vergilerinin mali kaynak oluşturmak amacıyla kullanılmaması gerekir. Ayrıca, çevre vergileri bağlamında uygulanacak yeni düzenleyici vergiler, mevcut bazı vergi ve vergi benzeri kamusal yüklerin düşürülmesi ile telafi edilmelidir. Böylece vergi sisteminde vergi yükünün ağırlığının çevresel zararlara neden olan faaliyetlere kaydırılması hedeflenmektedir. Ancak bunlar yapılırken de genel vergi yükünün mümkün olduğunca aynı kalmasına dikkat edilmelidir (Değirmendereli, 2008).

6. Pazarlamacı Devlet Anlayışında Dışsallıklara Çözüm

Yeni yaklaşımlar ışığında ve liberal politikalar çerçevesinde birçok ülkede oturtulmaya çalışılan serbest piyasa ekonomisi anlayışında çoğunlukla değinilen konuların başında çalışma çerçevesinde bahsi geçen konuların yanı sıra; sınırlı ve etkin devlet, özel sektörü teşvik edecek mekanizmaların oluşturulması, vergi oranlarının yüksek olduğu ve düşürülmesi gerektiği ve belirli gelirlerin belirli kamu hizmetlerine kullanılması gibi konular gelmektedir. Bu tür konular her ne kadar bakış açısına göre derin doğrular içermekle birlikte, tam rekabetin gerçekte tesis edilmesinin olanaksızlığı, çıkar ilişkilerinin varlığı ve bazı kesimlerce güce sahip olma arzularının yüksekliği nedeniyle; aksak rekabet konumunda ve kamu ağırlıklı bir oluşumdan serbest piyasa ekonomisine geçiş dönemlerinde, otorite zayıflığı olasılığı çok yüksektir. Drucker ile Handy'nin de taraftar olduğu görüşe göre firmalar toplumsal güç sahibidir. Ekonomik güçleri onlara ayrıca politik güç de kazandırır. Gücün sorumlulukla dengelenmemesi durumunda firmalardan oluşan piyasa tiranlığı dönüşür ve aynı zamanda piyasanın performansını da yozlaştırır.

Devlet, topluma dışarıdan kabul ettirilmiş bir güç değildir. Hegel'in ileri sürdüğü gibi, "*ahlak fikrinin gerçeği*", "*akıl imgesi ve gerçeği*" de değildir. Devlet, daha çok toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasındaki ürünüdür; bu toplumun önlemekte yetersiz olduğu uzlaşmaz karşıtlıklar biçiminde bölündüğünden, kendi kendisiyle çözülmez bir çelişme

içine girdiğinin itirafıdır. Ama karşıtların, kendi ekonomik çıkarları olan sınıfların, kendilerini ve toplumu verimsiz bir mücadele içinde eritip bitirmemeleri için, görünüşte toplumun üstünde yer alan, çatışmayı hafifletmesi, düzen sınırları içinde tutması gereken bir güç ihtiyacı kendini kabul ettirir; işte toplumdaki doğan ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç devlettir. Devletin kökeni konusundaki bilimsel anlayışı Lenin bir formülle özetlemiştir: devlet, sınıf çelişmelerinin uyuşmazlığı olgusunun ürünü ve belirtisidir (Politzer, 1987).

Bu tür ortam ve geçiş dönemlerinde “*leviathan devlet*” tanımlanmasının otorite boşluğu nedeniyle piyasa güçlerince oluşturulacak “*leviathan piyasa*” olgusuna dönüşmesi doğal bir sonuçtur. Bu nedenle serbest piyasa ekonomisi anlayışı çerçevesinde geliştirilen politikaların teorik koşulları tam olarak sağlanmadığı sürece “*leviathan piyasa*” olgusuna yönelmeleri önleyecek kamusal politikalara serbest piyasa ekonomisi anlayışı içerisinde arzu edilmeyen bazı kamusal politikalara ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır. Fakat her ne olursa olsun kamusal politikalar ve düzenlemeler kendilerinden umulan faydayı sağlamada daima toplumsal sorumluluklarla maksimumda birleşmek isterler.

Toplumsal güç ve dengeleri yeterince tesis etmeden, topluma karşı sorumluluklara etik olarak yeterince sahip olmadan, sözde piyasa ekonomisini tesis etme anlayışı içerisinde işletmeleri karşılıksız teşvik ve vergi indirimleri ile desteklemek, yolsuzluklara neden olan bir sistemde serbest piyasa ekonomisi anlayışını, yönetimi gerçekleştirmek ve paylaşım sağlamak mümkün değildir. Bu bağlamda toplumsal anlayış içerisinde yer alan oluşumlar devletten sorumluluklarına sahip olmasını ve hesap vermesini istiyor ise, en az devlet kadar bu oluşumların da sorumluluklarına sahip olması ve hesap verebilmesi gerekir. Bir toplumda herkes hesap verebilir olduğu zaman, hesap veremeyen kimse kalmayacaktır. Eğer pencereden dışarı bakıldığında dışarıdaki manzara net görülüyorsa, bunun en mantıklı çözümü öncelikle kendi pencerenizin temizlenmesidir.

Bu anlayış, etkin ve küçük devlet oluşturma yolunda devletin miktar ve etkinlik olarak azalan kalkınma ve sosyal fonksiyonlarının olumsuzluklarını, piyasa kesiminde yer alan organizasyonların kurumsal yönetim, sorumluluk, paydaşlık, hesap verebilirlik ve bağlantılı diğer yaklaşımlar çerçevesinde toplumsal fayda ve maliyetlerin kişisel ve toplumsal faydası için bir paylaşmasıdır.

Toplumsal, grupsal, sektörel ve bireysel bazda herkesin kendi payına düşen oranda fayda ve sorumlulukları üstlenmesini ifade eden bu anlayış; piyasa içerisinde yer alan oluşumların, organizasyonların ve bireylerin, toplumsal ve kurumsal sosyal sorumluluklarını ve kalkınma hedeflerini kamu kesimiyle ve diğer tüm toplum kesimleriyle yönetim içerisinde ve karşılıklı fayda geliştirmeyi sağlayarak birlikte geliştirilmesini sağlayacak bir anlayıştır.

Bu anlayışa göre; devletin varlık sebebi, tek bir “*mutlak iyi*” anlayışını toplumu oluşturan bireylere dayatılmış ve dolayısıyla tek biçimli birey ve toplum yetiştirmeyi kendine ana gaye edinen korumacı yaklaşım olmamalıdır. Bu anlayıştaki siyasal sistemler, tek biçimli fakat ikiyüzlü bireysel ve toplumsal kişiliklerin gelişmesine neden olur.

Bu tür bir mutlak iyi’yi oluşturma yaklaşımı ve yapısı, devlet ve vatandaş arasında ciddi sorunlara yol açar. Devlet sistemine karşı derin güven açıklarına neden olur. Bu yönde bir yapılanma anlayışında devletin görevlerini etkin bir şekilde yerine getirmesi düşünülemez. Etkin devlet anlayışında, devletin teorideki asli görevi, John Gray’in de belirttiği gibi, “*vatandaşlara başka düşünce ve etkinlikleri dayatmamak, onları terbiye etmemek, onları başka bir yönde daha iyi ya da mutlu yapmamak, onları yönlendirmemek, onlara hiçbir durumda çatışmaya meydan vermeyecek şekilde liderlik yapmak ya da faaliyetlerini koordine etmektir... Oyunun kurallarını koymak ve onlara uyulmasını sağlamak, yani hakemlik veya bilinen kurallara göre tartışmayı yürüten ama kendisi katılmayan başkanlıktır*”.

Etkin devlet anlayışında, devletin varlık nedeni, bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak ve birey mutluluğu ve refahı için var olmaktır. Bu kapsam içerisinde, toplumu oluşturan bireylerin kendi “*iyi*” anlayışlarını geliştirip sürdürebilecekleri çoğulcu siyasal ve hukuksal ortamı yaratmak, etkin devletin asli görevlerinden biri olarak görülmektedir. Etkin devlet anlayışında çoğulcu toplum, farklılıkların bir arada yaşadığı, ancak ilkesel olarak birey ve topluluklara ait değerlerin zorlayıcılık vasfıyla kamusal alana taşınmadığı, birey hak ve özgürlüklerinin esas olduğu, özel alanın bütünüyle korunduğu ve hukuk devleti ilkelerine bağlandığı bir toplumdur (Saygılıoğlu ve Arı, 2003: 102–104).

Dışsallıklarla mücadelede yukarıda da değinildiği gibi dışsal maliyetler yayan üretim üzerine vergiler konulması, kirlenmeye neden olan ürünler veya atıklar üzerine vergiler konulması, bu tür faaliyetleri yasaklayarak cezalar uygulama, kirlenme haklarını pazarlama, uzlaşma yoluyla tazmin ve sübvansiyon gibi değişik çözüm yolları önerilmektedir.

Fakat bu çözüm önerileri devletin mutlak iyiyi oluşturma çabaları içerisinde birey ve kurumlara vergilendirme ve/veya cezalandırma yolu ile müdahalede bulunması, piyasa faaliyetlerine hacimce sınır koyulması, anlaşma maliyetlerinin yüksekliği ve bedavacılık arzusuyla maliyetleri yüklenmekten kaçınma gibi nedenlerle eleştirilere sahiptir. Tüm bu eleştiriler haklı birçok yönere sahip olup, gerçek anlamda serbest piyasa ekonomisini oluşturma yolunda müdahaleler ve engellerdir.

Pazarlamacı devlet anlayışıyla dışsallıklarla mücadele anlayışında; diğer dışsallıklara çözüm önerilerinde olduğu gibi devlet tarafından zorlama yolu ile müdahaleden, piyasa işleyişini vergilendirme, cezalandırma ve serbest piyasa işleyişini sınırlandırma gibi olumsuzluklardan uzak durulması diğer çözüm önerilerine göre daha olasıdır. Bu nedenle pazarlamacı devlet anlayışı, vergilendirme anlayışına pozitif yönlü güç uygulamalarını kazandırmakta ve vergileme piyasa üzerinde sadece olumlu sonuçlara neden olmaktadır.

Bu anlayışta devletin, bazı koşullarda piyasa ekonomisi içerisinde bir piyasa aktörü olarak değerlendirilebileceği görüşü varsayılarak, özel kesimdeki bir işletmenin davranış tarzı içerisinde davranma hakkı olduğu kabul edilmektedir. Devlet bu anlamda ortakları olarak kabul edilen bireylerin haklarını ve çıkarlarını koruması gereken bir işletmedir. Devlet sahip olduğu araçlardan vergi indirimi olanağını piyasa koşulları içerisinde talep edenlere pazarlarken, bu

olanaklar karşılığında bir piyasa aktörü varsayımı altında iştirakçileri (toplum üyeleri) üzerinde toplumsal sorumsuzluğa (dışsal maliyetlere) neden olan unsurları ortadan kaldıran eylemlerin, vergi indirimi talep edenlerce önceden yerine getirilmiş olduğunun somut bir şekilde kanıtlanması şeklinde bazı karşılıklara hak kazanmaktadır. Bu tür bir uygulama tamamen gönüllülük esasını içermektedir. Serbest piyasa ekonomisinin işleyişine olumsuzluk getiren, engelleyici ve saptırıcı bir vergileme, ceza, tazmin gibi bir unsur söz konusu değildir.

Bu uygulamayı gerçekleştirmek amacıyla toplumsal sorumsuzluğun (dışsallığın) ortaya çıkardığı Toplumsal sorumsuzluk (sosyal) maliyetlerinin gerçeğe yakın bir şekilde hesap edilerek yeni yaklaşımlar ışığında hesap edilen vergi oranı üzerine oransal olarak ek bir karşılık eklenmesi ve uygulamaya konulması gerekir. Bu şekilde toplum üzerinde olumsuz etkiye sahip olan dışsal maliyetleri ortadan kaldırmak için faaliyet göstermiş ve bu konudaki başarısını kanıtlamış kuruluşlar, dışsal maliyetleri olumlulaştırdığı derecede, tespit edilen değişik oranlarda vergi indirim hakkına sahip olacaktır. Üzerinde durulması gereken diğer bir konu dışsallığın firmalar tarafından gönüllü olarak ortadan kaldırılmasının talep edilmediği ve ek dışsallık karşılığı vergiyi içeren ilgili vergi değerinin ödenmesinin yeğlendiği durumdur. Bu tür durumlarda çözüm, toplumsal sorumsuzluk (dışsallık) maliyetlerinin ortaya çıktığı ilgili yerleşim birimi bazında ödenen vergilere ek dışsal maliyet vergi ödemelerinden karşılanması ve bu amaçla tahsis ilkesinin uygulanmasıdır.

Bu modelde olası sorunlardan ilki, yaratılan dışsallığın ölçülmesi ve maliyetlerinin hesaplanması olabilir. Bu duruma yol açan neden, çoğunlukla kullanılan yeni teknolojilerin ve üretimden kaynaklanan dışsallığın derecesine ilişkin bilgilerin, dışsallığı oluşturan kurumlarca kamu kesimine eksik ve/veya çarpıtıcı olarak aktarılmasıdır. Bu durumun çözümü ise piyasa aktörlerinin oluşturduğu dışsallık derecelerinin tespitinin yine kendi oluşturdukları ve yarı kamu kuruluşu niteliğindeki meslek kuruluşları aracılığıyla tespit edilmesidir. Bu şekilde, ekonomik düzenin şekillenmesinde önemli etkilere sahip olan yarı kamu kuruluşu niteliğindeki mesleki kuruluşların ve örgütlerin, ekonomik düzenin ulaştığı olumsuz boyutlarda sorumluluğa ortak olması da sağlanacak ve bu kuruluşlar haksız çıkar sağlama amaçlı faaliyetlerinden uzaklaştırılabilecektir. Bu tür bir sonuç, devletin etkisizliğine neden olan baskı ve çıkar gruplarının kamu üzerindeki gereksiz baskılarını da önleyecektir.

Diğer bir sorun ise, dışsal maliyetler ve dışsal faydaların birbirini karşılama oranıdır. Örneğin, bir işletmenin kuruluş yeri dolayısı ile civarındakilerin mülk değerleri üzerinde dışsal maliyet oluşturmaması konusu dile getirilebilir. Firmaya dışsal faydasından dolayı ilgili kent meclisi ve meslek odalarının ve yerine göre sivil toplum kuruluşlarının ortak çalışması ile destek ve teşvik etmek için emlak vergisi üzerinde bir indirim olanağı sunulması önerilebilir. Bu çözüm yolu dikkate alınırken aynı zamanda önem verilmesi gereken diğer bir konu, dışsal maliyet yayan firmanın aynı zamanda örneğin kuruluş yeri çevresine canlılık kazandırması ve istihdam sağlaması gibi faydalarının da dikkate alınması gerekir.

Bu modelde toplumsal (dışsal) maliyetleri indirgeyen işletmeler hem gönüllü olarak toplumsal sosyal sorumluluğunu yerine getirmiş olacak, hem de vergi indiriminden yararlanacaktır. Ayrıca firmalar, sorumluluk anlayışını gönüllü olarak yerine getirmiş olması nedeniyle tüketicilerin saygısını kazanarak dışsal maliyetleri ortadan kaldırmaya yanaşmayan firmalara nazaran daha tercih edilir olacak ve kâr maksimizasyonunda kazançlı duruma geçecektir. Bu yaklaşımın diğer bir faydası ise üzerinde çok tartışılan kayıtdışı ekonomiyi azaltmaya aracı olma fonksiyonu görebilmesidir. Bu sonucu daha etkin sağlamak amacıyla ilgili ek vergi indirimi firmaların dışsallıkları ortadan kaldırma yönündeki maliyetlerinden bir miktar yüksek de tutulabilir. Bu şekilde firmalar haksız rekabet uygulayan rakiplerine veya kayıtdışı faaliyette bulunanlara karşı, dışsallıkları ortadan kaldırma derecesine karşılık gelen oranın bir miktar yukarısında oranda vergi indirimine hak kazanacağından kârlarını olması gereken gerçek rakamlarıyla bildirerek daha fazla vergi indirimi elde etmiş olacaklardır. Ayrıca, firmaların bu tür kazanç artışları, piyasa içerisinde haksız rekabete yönelen ve/veya kayıt dışı faaliyet gösteren işletmelerin maliyetlerinde ve satışlarında paralel olarak olumsuzluklar meydana getirerek bu tür sorumsuz işletmelerin faaliyetlerinin kontrol ve kayıt altına alınması yönünde de etkin teşvik sağlamış olacaktır. Bu şekilde devlet tarafından elde edilen vergi değerlerinde de gerçek rakamlara ulaşılabilecektir.

7. Sonuç

Ülkemizde çok kullanılan ve Nasrettin Hoca'nın nüktelerine dayanan bir söz vardır: “*testi kırıldıktan sonra kıranı dövmenin bir faydası yoktur*” denir. “*Pazarlamacı Devlet*” anlayışı öncelikle testi kırılmadan testinin kırılmasını önlemeyi amaçlayan ve/veya çatlayan testi yeniden kullanılabilir hale getirmeyi öneren ikincil olarak kırılan testi yeniden birleştirmeyi sağlayan bir çözümdür.

İktisadi literatürde, ülkelerin içerisinde buldukları ekonomik düzen, süreç ve işleyişe bağlı olarak çoğu konuda karşı görüşler ve eleştiriler söz konusu olduğu gibi, “*pazarlamacı devlet*” anlayışı bağlamındaki bu çalışmada ileri sürülen görüşlere karşı da eleştiriler ve/veya onaylamalar, katkılar söz konusu olacaktır. Tüm bu olasılıklar yapıcı olduğu sürece, belki “*pazarlamacı devlet*” anlayışını ve olası paydaşlarını güçlendirecek, belki de zayıflatacak yönde olabilir. Ama gerek insani duygulardan, gerekse iktisadi literatürden alınan bir ders vardır ki, her ne olursa olsun yanlışlar da doğrular da karşılıklı olarak doğruya / yanlışla ve doğruların / yanlışların değerine katkı sağlar.

Kaynakça

Abdullahi, Y. Z., Mohammed, Y., (2012), “Privatization and Firm Performance: An Empirical Study of Selected Privatized Firms in Nigeria”. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 3(11), 207-220.

Akkaya, Ş. ve Bakal, U. (2005), “Çevre Vergileri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(2):1-22..

Aktan, C.C., (2000), Politik İktisat, Anadolu Matbaacılık, İzmir.

Aktan, C.C., (2001), Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi, Anadolu Matbaacılık, İzmir.

Aktan, C.C., (2008a), Geleneksel Maliyeye Karşı Yeni Maliye: Kamu Ekonomisinin Rolü ve Fonksiyonları / Kamu Harcamaları, http://canaktan.org/ekonomi/kamu_mali_yesi/yeni-maliye/kamu-ekonomisi.htm, (Son Erişim Tarihi: 07.04.2008).

Aktan, C.C., (2008b), Geleneksel Maliyeye Karşı Yeni Maliye: Vergileme, http://canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/yeni-maliye/vergi.htm, (Son Erişim Tarihi: 07.04.2008).

Aktan, C.C., (2008c), Hastalığın Adı: Kaynak Kullanımında Etkinsizlik (İsraf ve Savurganlık), <http://canaktan.org/ekonomi/ekonomik-hastaliklar/hastaliklar/kaynak-kullaniminda-etkin.htm>, (Son Erişim Tarihi: 07.04.2008).

Argüden, Y., (2008), Kurumsal Sosyal Sorumluluk, <http://www.arguden.net/images/pdf/yayimlar/kurumsalsosyalsorumluluk.pdf>, (Son Erişim Tarihi: 11.06.2008).

Arin, K.P., Okten, C., (2003), "Determinants of Privatization Prices: Evidence from Turkey", *Applied Economics*, 35(12), 1393-1404.

Armağan, R., (2003), "Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi," *Dumlupınar Üniv. SBE Dergisi*, (9), 159-178.

Aussenegg, W., Jelic, R., (2007), "The Operating Performance of Newly Privatised Firms in Central European Transition Economies", *European Financial Management*, 13(5), 853-879.

Bilgin, S., Orkunoğlu, İ.F., (2010), "Fiskal ve Ekstrafiskal Amaçlar Bağlamında 1970'lerden Günümüze Çevre Vergileri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 77-108.

Bruce N., (2000), *Public Finance and The American Economy in Externalities and Public Policy*. 2 Edition, Prentice Hall, 88-117 s.

Değirmendereli, A., (2000), "Çeşitli Ülkelerde Uygulanan Ekolojik Vergiler", *Mevzuat Dergisi*, 3:33, <http://www.mevzuatdergisi.com/2000/09a/01.htm>, (Son Erişim Tarihi: 04.04.2008).

Devrim, F., (2002), *Kamu Maliyesine Giriş, İlkem Ofset, İzmir*.

Dicleli, Z., (2007), Şirketlerin toplumsal kalitesi, <http://www.tusiad.org.tr/yayin/gorus/36/html/sec13.html>, (Son Erişim Tarihi: 12.01.2007).

Ersel, H., (2007), İktisatçı Gözüyle Şirketlerin Kurumsal Sosyal Sorumluluğu, http://www.tobb.org.tr/abm/duyurular/HASAN_ERSEL_SUNUS.doc, (Son Erişim Tarihi: 12.01.2007).

Ersel, H., (2013), "Ronald Coase ve İktisatta Dışsallık Sorunu", *İktisat ve Toplum Dergisi*, 36, 43-48.

Erturgut, R., Soysekeri, S., (2009). İkincil Sosyal Paydaş Olarak STK'ların İşletmelerdeki Görünümü, VI. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, 23-25 Ekim 2009, Çanakkale, 243-248.

Güneş, İ., (2008a). Dışsallıklar Teorisi, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/dissal1.htm>, (Son Erişim Tarihi: 11.08.2008) ayrıca bkz.: Dışsallıklar Teorisi ve Ağ Dışsallıkları, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=240, (Son Erişim Tarihi: 10.06.2008).

Güneş, İ., (2008b). Kirlilik İzni (Pazarlanabilir Kirlilik Hakkı), <http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/cozum9.htm>, (Son Erişim Tarihi: 11.08.2008).

Harper, J. T., (2002), "The Performance of Privatized Firms in The Czech Republic", *Journal of Banking and Finance*, 26, 621-49.

İlkorkor, Y.E., (2013). "Kamu Hizmetlerinde Etkinliği Sağlama", *İdarecinin Sesi Dergisi*, (158), 31-36.

Kirmanoglu, H., (2007), *Kamu Ekonomisi Analizi*, Beta Basım A.Ş., İstanbul.

Politzer, G., (1987), *Felsefenin Temel İlkeleri* (Çev.Ahmet Görsev), Hazer Yayınları, Ankara, 283.

Savaş, V.F., (1999), *İktisadın Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Saygılıoğlu, N., Arı, S., (2003), *Etkin Devlet: Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Ünsal, E.M., (2008), Dışsallık Nedir, Dışsallıklar, <http://www.ekodialog.com/Konular/dissallik.html>, (Son Erişim Tarihi: 04.04.2008).

Yontemresearch. Kurumsal Sosyal Sorumluluk, <http://www.yontemresearch.com/csr.htm> (Son Erişim Tarihi: 04.06.2006).